

BÖLÜM XII

İLKELLERİN DUYGUSAL İLİŞKİLERİ

Böylece hem ilkel insanın hem de uygar insanın akıl yürütmesine çok sayıda geleneksel öğenin girdiğini gördükten sonra, onların düşünme tarzlarındaki daha özel bazı tipik farklılıkları anlamaya daha iyi hazır hâle geldik.

Araştırmacıların dikkatini erkenden çeken ilkel yaşamın bir özelliği, bize tamamen farklı görünen zihinsel faaliyetler arasında yakın ilişkilerin ortaya çıkmasıdır. İkel yaşamda, din ve bilim; müzik, şiir ve dans; efsane ve tarih, moda ve etik ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiş görünüyor. Bu genel gözlemi, ilkel insanın her eylemi bizim algıladığımız gibi yalnızca ana nesnesine uyarlanmış, her düşünceyi ana amacına uygun olarak algılamadığını fakat bu eylemleri, genellikle dini veya en azından sembolik nitelikteki diğer fikirlerle ilişkilendirdiği şeklinde ifade edebiliriz. Bu şekilde eylemlere hak ettiklerini düşündüğümüzden daha yüksek bir önem verir. Her tabu, görünüşte önemsiz eylemlerin, geleneksel performans tarzından bir sapmanın en güçlü tiksinti duygularını yaratacak kadar kutsal olan fikirlerle bu tür çağrışımlarına birer örnektir. Süslemelerin tılsım olarak yorumlanması, dekoratif sanatın sembolizmi, bir bütün olarak düşünce tarzımıza yabancı olan davranış yönlerinin çağrıştırılmasının diğer örnekleridir.

Bu fenomenlerin düzenli bir dizilime düştüğü bakış açısını açıklığa kavuşturmak için, benzer düşünce biçimlerinin tüm izlerinin uygarlığımızdan kaybolup kaybolmadığını araştıracağız.

Akl yürütme gücümüzü tam olarak kullanmayı ve duygusal hayatın bastırılmasını gerektiren faaliyetlere ayrılan yoğun hayatımızda, eylemlerimize, onlara yol açan teşviklere ve sonuçlarına ilişkin soğuk ve gerçekçi bir görüşe alıştık. Ancak farklı ruh hâllerine

açık zihinler bulmak için çok uzaklara gitmeye gerek yok. Aramızda hızla nabızı atan hayatımızın akışı içinde hareket edenler, akılcı güdülerinin ve amaçlarının ötesine bakmıyorlarsa, sessizce tefekkür içinde bekleyen diğerleri, hayatın kendi bilinçlerinde inşa ettikleri ideal bir dünyanın yansımaları aşınadır. Sanatçı için dış dünya, hissettiği güzelliğin simgesidir; ateşli dindar bir zihin içinse, düşüncesine biçim veren aşkın hakikatin bir simgesidir. Bir insanın salt müzik eseri olarak keyif aldığı enstrümantal müzik, bir başkasının zihninde, sadece uyandırdıkları duygusal durumların benzerliği açısından, müzikal temalar ve bunların işlenişi ile bağlantılı bir grup kati kavramı çağrıştırır. Aslına bakılırsa, farklı bireylerin aynı uyarana tepki gösterme biçimleri, zihinlerinde ortaya çıkan çağrışımların çeşitliliği o kadar aşikârdır ki, özel açıklamalara gerek bile duymazlar.

Araştırmamızın amacı açısından en önemlisi, aynı toplumda yaşayan hepimizin, eylemlerimizin nedenlerini ifade edemeden belirli uyaranlara aynı şekilde tepki verdiğini gözlemlemektir. Bahsettiğim şeye iyi bir örnek, sosyal görgü kurallarının ihlâlidir. Alışılmış görgü kurallarına uymayan, ancak onlardan çarpıcı bir şekilde ayrılan bir davranış biçimi, genel olarak hoş olmayan duygular yaratır ve bu tür davranışların ahlaki standartlarla çelişmediğini kendimizce açıklığa kavuşturmak için kararlı bir çaba göstermemiz gerekir.

Cesur ve katı düşünce konusunda eğitilmiş olmayanlar arasında, geleneksel görgü kuralları –sözde görgü kuralları– ile ahlaki davranış arasındaki karışıklık, alışkanlıktan ileri gelmektedir. Bazı davranış biçimlerinde, geleneksel görgü kuralları ile etik duygu arasındaki ilişki o kadar yakındır ki, güçlü bir düşünür bile kendini ondan kurtaramaz. Bu, tevazu ihlâli olarak kabul edilen eylemler için çok yakın zamanlara kadar doğrudur. Kıyafet tarihinin en üstünkörü incelemesi, bir zamanlar mütevazı olarak kabul edilen şeyin başka zamanlarda da edepsiz olarak nitelendirildiğini göstermektedir. Vücudun bazı kısımlarını alışkanlıkla örtme geleneği, bu kısımların açıkta bırakılmasının uygunsuz olduğu yönünde daima güçlü bir duyguya yol açmıştır. Bu uygunluk duygusu o kadar değişkendir ki;

örneğin, iş saatlerinde bir tramvayın içinde dekoltesi bir gece elbisesi veya resmi bir toplantıda modern bir mayo örneklerinde olduğu gibi, bir durumda uygun olan bir kıyafet, diğer durumlarda uygunsuz olarak kabul edilebilir. Ne tür bir teşhirin edepsizlik olarak hissedildiği her zaman modaya bağlıdır. Modanın tevazudan etkilenmediği, kıyafetin tarihsel gelişiminin çeşitli nedenlerle belirlendiği oldukça açıktır.

Bununla birlikte, tarzlar tipik olarak mütevazılık duygusuyla ilişkilendirilir, böylece alışılmamış bir teşhir, hoş olmayan uygunsuzluk duygularını harekete geçirir. Bir formun neden uygun, diğerinin neden uygunsuz olduğuna dair bilinçli bir akıl yürütme yoktur ama duygular doğrudan alışılmışın zıttı tarafından uyandırılır. Çoğumuz içgüdüsel olarak, farklı bir toplumda olsak bile, edepsizlik olarak görmeye alışık olduğumuz bir eylemi gerçekleştirmemiz gerektiğinde, üstesinden gelmemiz gereken güçlü bir direnci ve alçakgönüllülük standartlarının bizimkinden farklı olduğu bir topluma atılsaydık, zihnimizde coşacak duyguları hissederdik.

Alçakgönüllülüğü bir kenara bıraksak bile, belirli giyim tarzlarının uygunsuz görünmesine neden olan çeşitli nedenler bulabiliriz. İki yüzyıl önceki atalarımızın tarzında giyinmek bizi alay konusu yapar. Bir erkeğin şirket içinde şapka taktığını görmek bizi rahatsız eder çünkü kapalı alanda şapka takmak kaba olarak kabul edilir. Kilisede ya da cenazede şapka takmak, ilgili duyguların daha büyük duygusal değeri nedeniyle daha şiddetli kırgınlığa neden olur. Şapkanın belirli bir eğimi (takılma şekli), kullanıcı için çok rahat olsa da onu hemen eğitimsiz bir vahşi olarak damgalayacaktır. Mevcut modanın karşıtı olan kostümlerdeki yenilikler, hâkim modanın zevki ne kadar kötü olursa olsun, estetik duygularımızı zedeleyebilir.

Başka bir örnek ne demek istediğimi netleştirecektir. Sofra adabımızın çoğunun tamamen geleneksel olduğu ve bu konuda herhangi bir yeterli açıklamanın yapılamadığı kolaylıkla fark edilecektir. Dudak şapırdatmak kötü bir davranış olarak kabul edilir ve iğrenme duygusu uyandırabilir fakat bazı Kızılderili kabilelerinde, davet edildiğimiz bir yemekte ağız şapırdatmamak, kötü bir tat olarak kabul